

Το περιβάλλον μέσα από το έργο του Νίκου Καζαντζάκη

του Σήφη Μιχελογιάννη

Η Ελλάδα είχε πάντοτε μεγάλους ποιητές από την εποχή του Ομήρου. Στην νεότερη εποχή η Ελλάδα έχει πάρει δύο Nobel Λογοτεχνίας με τον Γιώργο Σεφέρη και με τον Οδυσσέα Ελύτη. Υπάρχουν δε πέρα από τους εθνικούς μας ποιητές τον Διονύσιο Σολωμό και των Κωστή Παλαμά ποιητές όπως ο Σικελιανός και ο Καβάφης ιδιαίτερα, που με το τεράστιο ποιοτικό τους έργο έγιναν περισσότερο γνωστοί σε όλο τον κόσμο.

Ο Νίκος Καζαντζάκης όμως πέτυχε το αδιανόητο. Πέτυχε να σπάσει για πρώτη φορά όλα τα ταμπού, να ρίξει τα τείχη και τα φράγματα και να γράψει πεζό λόγο, μυθιστόρημα στην ελληνική γλώσσα, ενθουσιάζοντας την ελληνική γλώσσα, ενθουσιάζοντας τους Έλληνες και να διαβαστεί και να γίνει γνωστός σε όλο τον κόσμο. Κανείς Έλληνας συγγραφέας, πριν από αυτόν δεν μπορούσε ούτε καν να φανταστεί μια τέτοια επιτυχία.

Ο Νίκος Καζαντζάκης έκαμε γνωστό τον νεότερο ελληνικό πολιτισμό στα πέρατα της γης, γεγονός που συνιστά μια τεράστια επιτυχία. Όλοι σχεδόν γνώριζαν, τουλάχιστον οι Ευρωπαίοι, την αρχαία Ελλάδα και όλοι σχεδόν αγνοούσαν την νεότερη Ελλάδα. Ο Νίκος Καζαντζάκης έγινε ένας από τους καλύτερους προοδευτές του νεότερου ελληνικού πολιτισμού και ως ήθελε σε επαφή με τον ελληνισμό καταρχήν μέσα από τα Ταυροκαθίσματα της Κνωσού. Όπως λέει άλλωστε η βραζιλιάνη καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Santa Ursula, Lucilia Brandao, ο Καζαντζάκης είναι ο συνεχιστής του πνεύματος της ελληνικής ποίησης που ξεκίνησε από τον Όμηρο και πέρασε από τους φιλοσόφους, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη.

Όπως λέει ο ίδιος ο ΝΚ «το ταξίδι και η εξομολόγηση στάθηκαν οι δύο μεγαλύτερες χαρές στη ζωή του» προσθέτει... να γυρίζεις τη γη, να βλέπεις και να μη χορταίνεις, καινούρια χωμάτα και θάλασσες και ανθρώπους και ιδέες και να τα βλέπεις όλα σε για πρώτη φορά, να τα βλέπεις όλα σε για τελευταία φορά... Ο καθηγητής Mirabel μας λέει ότι το πρώτο στοιχείο που έφερε ο Καζαντζάκης στον κόσμο των ιδεών είναι η γνώση του γήινου κόσμου. Τα άλλα δύο στοιχεία που έφερε ήταν η γνώση του ανθρώπου και η γνώση του νεότερου νόμου που αφορά τα ανθρώπινα όντα. Ο καθηγητής Mirabel edίδασκε Νεότερα Ελληνικά στην Σχολή των Ανατολικών Γλωσσών στο Παρίσι.

Η δράση και οι ιδέες του ΝΚ δείχνουν, όπως επικαλούνται οι εγκυρότεροι διεθνείς αναλυτές την επιθυμία του να κηρύξει μια νέα ηθική για να ζήσουν οι άνθρωποι μια καλύτερη, περισσότερο ελεύθερη και ευτυχισμένη ζωή. Αυτή η ευτυχία, όπως φαίνεται από τα μεγάλα έργα του αλλά και από τις επιστολές του προς τα αγαπημένα του πρόσωπα, είναι απόλυτα συνδεδεμένη με τη ζωή του ανθρώπου στο φυσικό του περιβάλλον. Επίσης το φυσικό περιβάλλον και όχι η πόλη είναι το πλαίσιο μέσα στο οποίο εκτυλίσσεται το έργο του Καζαντζάκη.

Ο Καζαντζάκης όμως είναι ένας μεγάλος και πολυτάλαντος άνθρωπος. Είναι και ποιητής και φιλόσοφος και μυθιστοριογράφος αλλά και κάτι παραπάνω από όλα αυτά, κάτι παραπάνω και κάτι πέρα από το σύνολο του έργου του. Άλλωστε έχει και κοινωνική και πολιτική δράση. Φαίνεται δε να τον απασχολεί πάντοτε η σχέση της ζωής με την τέχνη.

Αρα προχωρώντας και αναλύοντας το πώς αντιμετωπίζει, το πώς παρουσιάζει, το πώς αντιλαμβάνεται και το πώς ερμηνεύει το περιβάλλον μέσα στο έργο του δεν μπορούμε να σταματήσουμε μόνο την φυσική περιβάλλον. Πρέπει να δούμε και στο πλευρό του πολιτισμού αλλά και του κοινωνικού περιβάλλοντος.

Πρέπει επίσης να παρατηρήσουμε ότι όταν ο ΝΚ αναφέρεται στο φυσικό περιβάλλον στις χώρες όπου ταξιδεύει πάρα πολλές φορές συγκρίνει αυτό το περιβάλλον με το περιβάλλον της πατρίδας του, της Ελλάδας, που πάντα σκέ-

φτεται. Η Κρήτη, δε, ιδιαίτερα, είναι πάντοτε μέσα στο μυαλό και μέσα στη ψυχή του. Αντάλλα φαίνονται από τα ταξιδιωτικά του Αγγλία, Ιταλία, Ρωσία, Ιαπωνία, Κίνα, Ισπανία και άλλα.

Άλλωστε και στη Γαλλία διάλεξε για την Απτιβες, να μένει και να δημιουργεί γιατί του θύμιζε έντονα την Ελλάδα. Η αρχαία Αντίπολις είχε ιδρυθεί από τους Έλληνες μετά την ίδρυση της Μασσαλίας. Εκεί στην Αντίπολη δημιούργησε όλα τα σπουδαία του μυθιστορήματα, πλην του Ζορμπά που τον έγραψε στην Αίγινα. Αγάπησε αυτήν την πόλη με την μπλε θάλασσα, τις λεμονιές, τις μανταρινιές, τους ευκαλύπτους, τα κυπαρίσσια και τις δάφνες.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των κειμένων του ΝΚ που αναφέρονται στο περιβάλλον, είναι ότι ο συγγραφέας δίνει την εντύπωση, την αίσθηση μάλλον ότι πάντοτε έχει επίγνωση των αναγκών του κάθε φυσικού οικοσυστήματος, πέρα από την περιγραφή της ομορφιάς του. Η Αθηνά Βουγιούκα, που είναι μαζί με τον πρόεδρό μας Γιώργο Στασινοάκη και την Κλεοπάτρα Πρίφτη, ένα από τα σπουδαιότερα πρόσωπα της Διεθνούς Εταιρείας Φίλων ΝΚ έχει γράψει μια θαυμάσια εργασία με θέμα «Ο ΝΚ και η φύση».

ΣΤΗΝ ΟΔΥΣΣΕΙΑ

Στην Οδύσσεια, στη Ραψωδία Ε', ο ΝΚ μας τραγουδά... όλη η θάλασσα αργαλιάς και η Κρήτη κάθεται και υψάινει, χαρά στα μάτια αδέρφια μου, που αξιωθούν στο πέλαο να τη δούνε... Στον Καπετάν Μιχάλη αναφέρεται ότι ο καπετάνιος παρατήρησε τη θάλασσα, την πεδιάδα, τα βουνά... Πόσο όμορφη είναι η Κρήτη, έπει! Θα ήθελα να ήμουν ένας αητός για να τη θαυμάζω ολόκληρη από ψηλά, από τον ουρανό.

Στην Αναφορά στον Γκρέκο υμνεί την ομορφιά της ελληνικής φύσης, τον ήλιο που είναι όπως όταν πρωτοδύνη από τα χέρια του Θεού, τα κύματα που είναι όπως τα ομηρικά άλογα, την ελιά της Αθηνάς που είναι γεμάτη λάδι και φως, τις δάφνες του Απόλλωνα και τα θαυματουργά αμπέλα του Διονύσου. Στον Αλέξη Ζορμπά περιγράφει ένα ταξίδι το φθινόπωρο στη θάλασσα του Αιγαίου, όπου το Αιγαίο είναι μια θάλασσα με γλύνια φθινοπωρινή, με νησιά λουσμένα στο φως, με τη σιγανή βροχή να είναι ένα διαφανές πανί μπροστά από την αθάνατη γύμνια της Ελλάδας. Είναι ευτυχής μας λέει ο άνθρωπος που του δόθηκε η ευκαιρία να ταξιδέψει, προτού πεθάνει, στη θάλασσα του Αιγαίου.

Στην Αίγινα λατρεύει την απομόνωση που είναι γι' αυτόν, όπως η γυναίκα για τον πολεμιστή. Ζει μέσα στη Φύση. Βλέπει τη θάλασσα και τον ήλιο. Έχει ηρεμία και την ευκαιρία να δημιουργήσει, όπως γράφει στον αγαπημένο φίλο του τον Πρεβελάκη.

Στην Αναφορά στον Γκρέκο μας πληροφορεί ότι βλέποντας την έρημο της Αραβίας πάνω σε μια καμήλα, χωρίς να παρατηρεί κανένα ίχνος ανθρώπου έβγαλε μια φωνή, μια κραυγή, όπως το γεράκι όταν γυρίζει μετά από χρόνια στη φωλιά του.

Μαζί με τον Νίτσε, με τη σκέψη του μέσα στο μυαλό του, κοιτάζουν πάντα προς τα άστρα βουνά, προς τη κορυφή, προς τη λευθρία, προς το ακατόρθωτο και προς τον άνθρωπο που αγωνίζεται να το κατακτήσει. Ετσι δικαιολογείται από άποψη φυσικού περιβάλλοντος και η διαμονή του στο Gottesgab της Τσεχοσλοβακίας, μέσα στο δάσος, κοντά στο βουνό.

Σε επιστολή του το 1915 στον φίλο του Ζερβό γράφει για τη Σίφνο ότι από ένα παραθυράκι βλέπει τη θάλασσα και τις ελιές στο πλάι του βουνού και ότι αισθάνεται αληθινά βαθύτατα ευτυχής. Σε μια άλλη επιστολή του στον φίλο του Αναστασίου λέει από το ταξίδι του στην Αμοργό: «...Βλέπω για πρώτη φορά τα άστρα, τη θάλασσα, τις γυναίκες, τα δέντρα και το ξεστο ηλιοκαμένο κορμί μου που δεχεται και επεξεργάζεται όλα ετούτα τα θάματα και μάχεται να τα σώσει... Αυτά το 1925, 86 χρόνια πριν ο ΝΚ θέτει το θέμα της προστασίας και της σωτηρίας του περιβάλλοντος».

Σωστά λένε ότι η λογοτεχνία δάζει τα θέματα, τους προβληματισμούς και τα ερωτήματα που δεν έχουν ακόμα θεθεί στην κοινωνία. Η αληθινή λογοτεχνία προηγείται και της τελικής ιστορικής καταγραφής. Μάλιστα ό,τι καταχωρηθεί στα σημαντικά λογοτεχνικά κείμενα καταξιώνεται ιστορικά και κοινωνικά. Η λογοτεχνία προηγείται χρονικά οπωσδήποτε και από την επιστήμη, η οποία θέλει αποδείξεις και μετρήσιμα μεγέθη, όπως είναι λογικό, για να αποφανθεί.

Η ΔΙΑΙΣΘΗΣΗ

Άλλωστε μαζί με τα γεγονότα υπάρχει και η τέχνη και η διαίσθηση του αληθινού συγγραφέα. Υπάρχει και η ατομική ιστορική του ευθύνη. Από τον Τολστόι μάθαμε πώς ήταν η ζωή, το περιβάλλον και οι κοινωνικές σχέσεις στη Ρωσία του 19ου αιώνα με τον ωραιότερο και πληρέστερο τρόπο. Αλλά και στον δικό μας μικρό κόσμο, τον μέγα για μας, στα Χανιά πρέπει να διαβάσουμε Μάρω Δούκα, Ιωάννα Καρυστιάνη και Αλκίονη Παπαδάκη για να καταλάβουμε πώς ήταν η ζωή στα Χανιά τον 20ό αιώνα.

Επίσης, είναι θαυμάσιο πράγμα για τον αναγνώστη του ΝΚ το να προσέχει πέρα από τη ρεαλιστική περιγραφή της Φύσης (natura naturata, nature naturée), κατά τον όρο του Σπινόζα και την περιγραφή της εξελισσόμενης Φύσης, το σκουλήκι που γίνεται πεταλούδα, τον μεταξοσκώληκα που κάνει τα σπλάγχνα του μεταξύ (natura naturans, nature naturante), με όρους Bergson. Είναι και η αγριαπιδιά της Οδύσσειας που παλεύοντας με τα στοιχεία της Φύσης στο τέλος ανθίζει και κάνει και κανονικούς καρπούς. Με δεξιοτεχνία ο ΝΚ παίρνει τα λόγια του Σικελιανού και λέει στη μυγαλιά, μυγαλιά μίλησέ μου για τον Θεό και η μυγαλιά ανθίζει ενάντια στις σκληρές συνθήκες του χειμώνα, για να μας δείξει έτσι, τη μετουσίωση της Φύσης, το αποτέλεσμα της όποιος εξέλιξης. Επίσης, στην Αναφορά στον Γκρέκο μέσα σε ένα πνεύμα αλληγορίας και ερμηνείας του θαύματος της δημιουργίας η τριανταφυλλιά απαντά στις τσουκνίδες ότι το τριαντάφυλλο της δημιουργείται επειδή αυτό και μόνο έχει στο μυαλό της.

Όλα αυτά συμπλέκονται και αλληλοσυμπληρώνονται με το elan vital (ζωτική φόρα) του Bergson, που προϋποθέτει ένα ανώτερο όν. Ο σπουδαίος σύγχρονος αναλυτής του ΝΚ Peter Bien, καθηγητής της Συγκριτικής Λογοτεχνίας σε αμερικανικό Κολλέγιο, μας πληροφορεί ότι ο ΝΚ έμεινε πιστός σε όλη του τη ζωή μόνο σε δύο ιδεολογίες, τον Δημοτικισμό και στον Μπερξονισμό που ενέχει δέκα και σημαία από τις θεωρίες της εξέλιξης του Δαρβίνου. Με τη διαφορά ότι ο Δαρβίνος δεν αποδέχεται μεταφυσικά στοιχεία στη θεωρία του εν αντιθέσει με τον Bergson. Και πίσω από όλα αυτά υπάρχει η πίστη του Καζαντζάκη που συνεχί αγώνα, η τάση προς το ακατόρθωτο που την βλέπουμε στην Ασκητική και σε όλο του το έργο. Υπάρχει και η πίεση του τρομερού προγόνου, όπως εμφανίζεται στην Αναφορά στον Γκρέκο. Επίσης, στο ίδιο έργο η elan vital προσκαλεί στο μοναδικό καθήκον για να μετασχηματισθεί με μετουσιω-

θεί το πρόσωπο σε φλόγα, σε φωτιά και η φωτιά να γίνει φως. Η εσωτερική πυρκαγιά του προσώπου, είναι το παράδειγμα το παρμένο από την Οδύσσεια, γίνεται φως στο μέτωπό του.

Όσον αφορά το πολιτιστικό περιβάλλον ο ΝΚ φαίνεται να ψάχνει να βρει τα δήματα του πολιτισμού μέσα στην ιστορία. Άλλωστε το βλέμμα του παραμένει πάντοτε διαπεραστικό και σπινθηροβόλο. Πάντοτε μπορεί να δει διά μέσου των πραγμάτων και πέρα από τα πράγματα. Δεν υπάρχει Μουσείο ή κάποιο μεμονωμένο πολιτιστικό μνημείο σε όλον τον κόσμο, όπου και αν επήγε που να μην το επισκέφθηκε, που να μη στοχάστηκε πάνω σ' αυτό.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΑΠΩΝΙΑ

Πολλές φορές ο Καζαντζάκης συνδυάζει με αρμονία το φυσικό με το πολιτιστικό και το κοινωνικό περιβάλλον. Μας λέει για την Ιαπωνία για το πώς παρουσιάζεται το εξαιρετικό θέαμα της χώρας του ανατέλλοντος ήλιου: Δάση, ανθισμένες κερασιές την άνοιξη, χιλιόχρωμα χρυσάνθεμα το φθινόπωρο, γλυκές μικρόσωμες γυναίκες, μεταξωτά, δοντάλια, αλλόκοτοι ναοί, αγάλματα και ζωγραφίες, ένας απροσδόκητος κόσμος, όλο χαρά και χάρη.

Ζώντας όμως την κοινωνία και τα προβλήματα της Ιαπωνίας, αφού αναμείχθηκε με τον κόσμο και ξέροντας στην αρχή μόνο δύο λέξεις «σακουρά» που θα πει ανθος της κερασιάς και «κοκορό» που θα πει καρδιά, ψάχνει μια τρίτη λέξη με συγκεκριμένο νόημα. Σε καιρό ειρήνης το 1935, πέντε (5) χρόνια πριν από τον δι' παγκόσμιο πόλεμο κι δέκα (10) χρόνια πριν από τη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι και 76 χρόνια πριν από τον πολύ μεγάλο σεισμό, το τσουνάμι και την πυρηνική απειλή που προέρχεται πλέον από την ίδια την Ιαπωνία και από τα πυρηνικά της εργοστάσια, σχεδόν προφητικά, αναζητά ποια λέξη θα έρθει σε τέλεια επαφή με την Ιαπωνία. Την ψάχνει αυτήν την λέξη στα ιαπωνικά γιατί στα ελληνικά ξέρει ότι αυτή η λέξη λέγεται ΤΡΟΜΟΣ.

Στο θαυμάσιο ταξιδεύοντας για την Ιαπωνία ψάχνει τη σωπή και τη κούρα την Πυθαγόρεια, όπως μας λέει. Προσθέτει όμως ότι οι άνθρωποι είναι κοπάδι, δεν σε αφήνουν. Ζητούν να πιастούν ο ένας από τον άλλο, να ακουμπήσουν

